

Dalsza walidacja Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej (SPIW15)

Bartosz Kwiatkowski*

Areszt Śledczy, Opole

FURTHER VALIDATION OF THE PROACTIVITY SCALE IN PENITENTIARY ISOLATION (PPI)

This article presents the final version of the Proactivity Scale in Penitentiary Isolation (PPI). The 15-item scale of PPI is designed for measurement of activities and effects undertaken by prisoners while serving a sentence. In order to check the psychometric properties of PPI two studies of validation on two different groups of persons deprived of liberty were conducted. In the first study 3 factors of PPI were specified on the basis of EFA: 1 – Proactivity Adaptional Immediate; 2 – Proactivity Adaptional Continuative; 3 – Proactivity Adaptional Projection. Afterwards, CFA was conducted by using SEM modelling. The results of this study shows goodness of fit of three factors of PPI (RMSA =.049). The second study was performed on the other group of prisoners, in order to check relations with proactivity and personality traits. To sum up, the results of analysis shows that PPI is reliable and valid for measuring proactivity in prison environment.

Key words: proactivity, activities and effects, prepare to living at large, validation of scale

PROAKTYWNOŚĆ JAKO UKIERUNKOWANE DZIAŁANIE NASTAWIONE NA PRZYSZŁE ŻYCIE PO ODBYCIU KARY POZBAWIENIA WOLNOŚĆ

W ciągu całego życia jednostka realizuje czynności życiowe w różnych środowiskach społecznych (Bańka, 2002). W każdym środowisku próbuje podejmować działania mimo istnienia czynników ułatwiających, bądź utrudniających realizację wyznaczonych celów. W środowisku więziennym występuje więcej czynników ograniczających jednostkę niż w innych rodzajach środowisk (Przybyliński, 2005), jednakże każda osoba pozbawiona wolności ma możliwość inicjowania zmian oraz podejmowania aktywności wpływających na własne otoczenie (Bateman i Crant, 1993).

Człowiek ma możliwość inicjowania działań w otaczającej go rzeczywistości (Crant i Bateman, 2000). Proaktywność to intencjonalnie uruchamiane działanie wykonywane w czasie teraźniejszym, jednak z myślą osiągnięcia zamierzonego celu w przyszłości (Bańka, 2009). Proaktywność pomaga w przystosowaniu się do aktualnej sytuacji życiowej, ale przede wszystkim umożliwia podjęcie ukierunkowanego działania, dzięki któremu możliwe jest wprowadzanie zmian. Dokonywanie trwałych zmian zachodzi poprzez przekształcanie elementów środowiskowych. Daje to szansę na dostosowanie środowiska do własnych potrzeb i możliwości (Crant, 1995), a zarazem realizację celów przyszłościowych po-

mimo zmieniających się warunków oraz pojawiających się trudności (Bateman i Crant, 1993). A zatem, proaktywność jest dyspozycją jednostki, która umożliwi efektywne działanie, pomimo przebywania w skrajnie niesprzyjających warunkach. W doktrynie początkowo uważano, że owa dyspozycja jest stała na przestrzeni całego życia (Bateman i Crant, 1993), natomiast późniejsze wyniki badań nie potwierdziły tej tezy (Frese i Fay, 2001; Morrison i Phelps, 1999). Można zatem przypuszczać, iż na przestrzeni całego życia poziom proaktywności ulega zmianie (Sonntag, 2003), co w zależności od obecnej sytuacji jednostki, może pozytywnie bądź negatywnie wpływać na prawdopodobieństwo realizacji wyznaczonych celów.

Za sprawą energii psychicznej jednostka może podejmować działanie nastawione na zmianę aktualnej sytuacji życiowej (Bateman i Crant, 1993). Niezależnie od tego, nie ma możliwości wyboru środowiska, w których chciałaby funkcjonować. Może jednak próbować wpływać na środowisko poprzez rozwój osobistej inicjatywy (Brown i O'Donnell, 2011). Inicjatywa jest energią umożliwiającą wszczęcie działania w całkowitej niezależności od innych osób (Bańka, 2009). Zapewnia ona korzyści nie tylko osobie inicjującej działanie, ale również innym osobom obecnym w środowisku. Innymi słowy, inicjatywa sprzyja wprowadzaniu zmian w całym otoczeniu jednostki oraz zapewnia lepsze funkcjonowanie w przestrzeni życiowej. W dłuższej perspektywie czasu inicjatywa pobudza do podejmowania różnego rodzaju aktywności oraz uruchamia zaangażowanie potrzebne do ich kontynuowania (Bańka, 2009). Zaangażowanie ułatwia osiąganie celów przyszłościowych, a także umożliwia

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Bartosz Kwiatkowski, ul. Sieradzka 17/33, 45-304 Opole.

kwiatkowski34@gmail.com

wdrażanie trwałych zmian we własnym otoczeniu. Osoba inicjująca zmiany w swoim otoczeniu jest traktowana jako sprawca zdarzeń osobistych. Podejmowane przez jednostkę działania w sposób wymierny wpływa na jej osiągnięcia oraz stwarza okazję do odnoszenia sukcesów w przeszłości. Osiąganie zamierzonych celów wiąże się z wytrwałością jednostki, a także uruchamianiem działania korzystnego w każdej możliwej sytuacji życiowej. W tym sensie, proaktywność pomaga jednostce w skutecznym zaadaptowaniu się do istniejących warunków poprzez podnoszeniu umiejętności jednostki w zakresie radzenia sobie z ryzykiem odniesienia porażki w teraźniejszości, jak i w przyszłości (Ouwehand, De Ridder, Bensing, 2008).

W literaturze zwraca się uwagę, iż każda aktywność jednostki skierowana na lepsze życie w przyszłości powinna być działaniem realizowanym w przestrzeni życiowej tu i teraz (Bańka, 2010a). W środowiskach zamkniętych niezwykle trudno podejmować aktywności pozwalające na przekształcanie środowiska do własnych potrzeb. Ciężko jest również aktywizować działanie w dowolnym dla siebie momencie, ponieważ środowisko więzienne jest przykładem miejsca, w którym działalność jednostki jest ściśle zaplanowana i wynika z konkretnych zasad (Machel, 2003). Zasady funkcjonowania w izolacji nie wynikają tylko z góry przyjętych rozwiązań prawnych zawartych w kodeksach, innych ustawach czy rozporządzeniach wykonawczych. W jednostkach penitencjarnych istnieją także „niepisane” zasady funkcjonowania w społeczności osób pozbawionych wolności, które wpływają na rodzaj podejmowanych aktywności. Zasady funkcjonowania oraz liczne utrudnienia charakterystyczne dla sytuacji izolacji wpływają negatywnie na całą populację osadzonych. Wynika to głównie z faktu, iż nadrzędnym celem instytucji, jaką stanowi jednostka penitencjarna (zakład karny, areszt śledczy) jest oddzielenie społeczeństwa od osób karanych (Machel, 2003; Ciosek, 2001). Funkcja izolacyjna instytucji więzienia wpływa na styl życia skazanych poprzez ograniczenie możliwości swobodnego działania (Urbanek, 2011). Z drugiej zaś strony, istnieją jeszcze inne czynniki utrudniające możliwość działania w warunkach izolacji. Dla całej populacji osób pozbawionych wolności można wyróżnić pięć takich czynników (Szymanowska, 2006). W skład pierwszego czynnika wchodzi wszelkie zmienne wskazujące na zaburzenia neurotyczne osadzonych skutkujące zaniżoną samooceną, wysokim poziomem lęku, a także konformizmem. Warto zaznaczyć, iż niska samoocena oraz występowanie negatywnych emocji mogą utrudniać realizację wyznaczonych celów (Mądrzycki, 1996, s. 67). Drugi czynnik tworzą trwałe wzorce związane z podkulturą przestępczą oraz przystosowaniem do środowiska więziennego. Czynnik trzeci zawiera słaby stan zdrowia, impulsywność, skłonność do zachowań agresywnych oraz nadużywanie alkoholu. Czwarty czynnik koncentruje się wokół zasobów osobistych, w tym braku wykształcenia i zawodu, ale również deficycie wsparcia ze strony rodziny. Ostatni czynnik skupiony jest na skłonnościach

do wykorzystywania osób z własnego otoczenia. Wymienione czynniki wpływają na kierunek i rodzaj podejmowanej aktywności w sytuacji izolacji, a w połączeniu ze skrajnie niesprzyjającymi warunkami przestrzennymi charakterystycznymi dla środowiska więziennego ograniczają proces readaptacji społecznej skazanych (Szymanowska, 2006).

AKTYWNOŚCI I DZIAŁANIA PODEJMOWANE PRZEZ OSADZONYCH W SYTUACJI IZOLACJI WIĘZIENNEJ

Każda osoba przebywająca w sytuacji więziennej ma możliwość działania tu i teraz z perspektywą lepszego funkcjonowania w przyszłości. Dla większości osób pozbawionych wolności nadrzędnym celem pozostaje powrót do środowiska wolnościowego (Machel, 2008). Realizacja tego celu wymaga od jednostki inicjatywy i zaangażowania, a także planowania działania w dłuższej perspektywie czasowej, ponieważ wyjście na wolność wiąże się zawsze z odbyciem przynajmniej części wymierzonej kary.

Proaktywni skazani powinni aktywizować działanie niezwłocznie po przybyciu do zakładu karnego. Mogą oni podejmować próbę dokonywania zmian: aktualnych warunków przestrzenno-bytowych (np. zmiana celi mieszkalnej, zmiana oddziału mieszkalnego), jednostki penitencjarnej na inną czy też typu zakładu karnego. Proaktywne działanie wpływa zatem na wytrwałość w dążeniu do celu, ułatwia modyfikację własnego działania w zależności od zaistniałych okoliczności, a także przygotowuje na doznanie ewentualnej porażki ze względu na wielość niezależnych czynników wpływających na obecną sytuację. W tym kontekście, proaktywność jest czynnikiem chroniącym jednostkę przed negatywnymi skutkami stresu, utrudnieniami wynikającymi z osobistych predyspozycji, jak również niezależnymi czynnikami środowiska zewnętrznego (Aspinwall i Taylor, 2005).

W izolacji więziennej każda aktywność jednostki zachodzi w obecności innych osób (Machel, 2003). Czynności codzienne, jak też działania konkretnie nakierowane na osiągnięcie celów przyszłościowych są wykonywane przy udziale współosadzonych oraz pracowników Służby Więziennej. Współpraca z personelem więziennym jest kluczowa, ponieważ dzięki niej osadzeni mogą uczestniczyć w indywidualnym procesie resocjalizacji (Urbanek, 2011). Jednym z elementów indywidualnego procesu resocjalizacji jest postawienie diagnozy deficytów, a na jej podstawie zaproponowanie skazanym odbywania kary w jednym z trzech systemów: zwykłym, programowym lub terapeutycznym. System zwykły jest przeznaczony dla skazanych, którzy zamierzają korzystać z różnych form działania wynikających z przepisów Kodeksu Karnego Wykonawczego oraz innych przepisów prawa. W polskim zakładach karnych jest to system najbardziej popularny wśród całej populacji osadzonych (Machel, 2008). Osadzeni odbywający karę w systemie zwykłym nie wykazują inicjatywy do pracy nad własnymi deficytami, a jedynie biernie poddają się obowiązkom nakła-

danym przez administrację Służby Więziennej. Zdecydowanie więcej możliwości stwarza system programowego oddziaływania, w którym ustala się potrzeby skazanych w zakresie: zatrudnienia, nauczania, kontaktów z rodziną i osobami bliskimi, wykorzystywania czasu wolnego, możliwości wywiązywania się z ciężących na nich obowiązkach oraz realizowania innych niezbędnych przedsięwzięć potrzebnych do wyjścia na wolność. Przyjęcie programowego systemu oddziaływania jest dobrowolne i zależy głównie od poziomu motywacji osadzonego (Machel, 2008). Ostatni system wykonywania kary pozbawienia wolności jest skierowany do osób, którym należy zapewnić specjalny program terapeutyczny. Możliwość odbywania kary w systemie terapeutycznym wymaga pisemnej zgody osadzonego (np. w przypadku zgłoszenia do oddziału dla skazanych uzależnionych od alkoholu), lecz w większości przypadków jest on narzucany odgórnie przez personel pracujący w zakładzie karnym. System terapeutyczny zakłada objęcie specjalistycznymi oddziaływaniami: skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, skazanych za przestępstwa określone w art. 197-203 Kodeksu karnego (popelnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych), skazanych niepełnosprawnych fizycznie i upośledzonych umysłowo, a także uzależnionych od alkoholu albo innych środków odurzających lub psychotropowych. System ten umożliwia zatem na podejmowanie starań w celu zmiany obecnej sytuacji. Z drugiej strony, jest on przeznaczony głównie dla osób posiadających znaczne deficyty intelektualne oraz osobowościowe, które mogą skutecznie ograniczyć zdolność do planowania oraz podejmowania konkretnych działań nastawionych na realizację celów przyszłościowych.

W początkowym etapie odbywania kary pozbawienia wolności proaktywni skazani mogą zdecydować się na taki system odbywania kary, który pozwoli im na sprawne i skuteczne działanie w warunkach więzennych. Wprawdzie od rozpoczęcia odbywania kary mają oni możliwość proaktywnego działania, to jednak na tym etapie, ich aktywności skupione są głównie na zaadaptowaniu się do nowych warunków. W literaturze pojęcia adaptacja oraz przystosowanie używa się zamiennie (Tomaszewski, 1967). Oba te terminy oznaczają „zmiany samego podmiotu stosownie do stanu sytuacji zewnętrznej” (Tomaszewski, 1967, s. 230). W przypadku osób pozbawionych wolności możemy mówić o regresywnym lub ochronnym modelu przystosowania się, w którym to jednostka ma obniżony poziom aspiracji ze względu na utrudnienia wynikające z otaczających ją warunków (Obuchowski, 1961, s. 5). Z drugiej zaś strony, bariery obecne w środowisku więziennym niejednokrotnie pobudzają jednostkę do działania, która odczuwa poważne dolegliwości psychiczne oraz doświadcza rozluźniania relacji ze światem zewnętrznym (Niewiadomska, 2007). W celu zniwelowania negatywnych wpływów środowiska więziennego oraz ułatwienia procesu adaptacji, osadzeni mogą stosować konkretne techniki: wycofanie, bunt, zadomowienie, konwersja i zimna kalkulacja (Goffman,

1975). Wybór konkretnej techniki zależy od wielu czynników m.in. właściwości osobowościowych skazanych, właściwości środowiska więziennego (np. miejsca odbywania kary), stopnia prizonizacji, czy też historii pobytów w więzieniu (Ciosek, 2001). Uprzednia karalność jest jednym z głównych czynników wpływającym na zdolność jednostki do poprawnej adaptacji (Machel, 2008). Trudności w dostosowaniu się do nowych warunków dotyczą wszystkich grup skazanych, jednakże największe szkody osobiste ponoszą skazani pierwszy raz odbywający karę oraz osoby młodociane (Ciosek, 2001). W tym kontekście, grupą osadzonych o największych możliwościach przystosowawczych pozostają recydywiści (Szymanowska, 2006), którzy są w stanie szybciej uruchomić działanie nastawione na unikanie wystąpienia bądź pogłębienia zaburzeń w zachowaniu, dolegliwości somatycznych, a przede wszystkim dezintegracji psychicznej (Ciosek, 2001). Pomimo to, posiadają oni najmniejszy potencjał do działania nastawionego na życie po odbyciu kary, ze względu na indywidualną historię karalności, wyuczona bezradność, brak perspektyw na zmianę dotychczasowego stylu życia oraz trudności w znalezieniu stałego zatrudnienia po wyjściu na wolność (Niewiadomska i Chwaszcz, 2010).

W toku powyższych rozważań, adaptacja jest punktem wyjścia do przekierowania działania na osiąganie celów przyszłościowych. Proaktywny charakter aktywności osadzonych umożliwia na wykraczanie poza wpływy środowiskowe poprzez nawiązywanie kontaktu z osobami oraz instytucjami znajdującymi się poza środowiskiem więziennym. Do tego celu skazani wykorzystują możliwość wykonywania rozmów telefonicznych, wysyłania korespondencji, uczestnictwa w widzeniach, czy też korzystania z przepustek poza zakładem karnym. System penitencjarny nie ogranicza możliwości kontaktu z rodziną oraz osobami bliskimi, dlatego też większość populacji więziennej skupia się na podtrzymywaniu rozluźnionych relacji rodzinnych. Dla skazanych rodzina stanowi główne źródło wsparcia (Rzepliński, 1981). Potwierdzają to wyniki brytyjskich badań, bowiem aż 81% osadzonych twierdzi, że kontakty z rodziną w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności są dla nich ważne (Murray i Farrington, 2002; 2005). Sytuacja uwięzienia negatywnie wpływa także na związki partnerskie, jednak podtrzymywanie regularnych i satysfakcjonujących kontaktów z partnerem motywuje skazanych do działania w warunkach izolacji (Marczak i Pawelek, 2013). Dodatkowo osadzeni mogą nawiązywać kontakt z instytucjami oraz osobami pracującymi poza środowiskiem więziennym. Wymaga to od nich większego zaangażowania i determinacji niż ma to miejsce w środowisku wolnościowym ponieważ dla instytucji więzienia charakterystyczne jest zjawisko deprywacji informacyjnej (Przybyliński, 2005). Proaktywni skazani poszukują spójnych i przydatnych informacji w środowisku wolnościowym, gdyż mogą one przyczynić się skrócenia pobytu w izolacji. Informacji poszukują w prasie, środkach masowego przekazu, ale również starają się kontaktować bezpośrednio z instytucjami

publicznymi. W miarę posiadanych możliwości zapoznają się z aktualnie obowiązującymi przepisami zawartymi w kodeksach, innych ustawach czy rozporządzeniach wykonawczych. Niezależnie od przydatności pozyskiwanych informacji oraz źródła ich pochodzenia ważne, aby były one pozyskiwane w sposób ciągły. Regularne zapoznawanie się z informacjami ma wpływ na umiejętność planowania oraz zainicjowanie działania pozwalającego na uruchomienie nowych sposobów osiągania celów (Timoszczyk-Tomczak, 2003). Wynikiem skutecznego planowania oraz działania pozwalającego na osiągnięcia zamierzonych celów jest wyższa samoocena (Leary i in. 1995), która ułatwia nawiązywanie kontaktu z osobami spoza środowiska więziennego. Proaktywni skazani częściej poszukują kontaktu z instytucjami oraz osobami, które mogą mieć wpływ na poprawę ich aktualnej sytuacji, a także ewentualnie wpłynąć na długość orzeczonej kary. W trakcie pobytu w izolacji penitencjarnej mogą nawiązywać kontakt z instytucjami krajowymi (np. sądy powszechne, Rzecznik Praw Obywatelskich, Kancelaria Prezydenta RP), zagranicznymi (np. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze, Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu), a także wszystkimi osobami (np. kurator sądowy, adwokat, pracownik socjalny), które mogą wesprzeć osadzonego tu i teraz, a także wzbudzić w nim chęć działania z myślą o życiu po odbyciu kary.

Kontakt ze światem wolnościowym jest ważny z perspektywy osób nastawionych na szybsze opuszczenie zakładu karnego. Z drugiej strony, działanie osadzonych nie ogranicza się tylko do wychodzenia poza wpływy środowiska więziennego, ale także na poszukiwaniu kontaktu z osobami na co dzień przebywającymi w więzieniu. Kontakt z pracownikami Służby Więziennej oraz współosadzonymi ma na celu pozyskiwanie informacji dotyczących spraw bieżących, ważnych z perspektywy aktualnej sytuacji życiowej. Osoby proaktywne na bieżąco dbają o swój byt w warunkach więziennych, co może bezpośrednio wpływać na rodzaj odczuwanych emocji, chronić przed stresem, czy też budować w jednostce przekonanie o własnej samoskuteczności. W sposób kreatywny podchodzą do codzienności więziennej próbując zapobiegać monotonii oraz nudzie charakterystycznej dla środowisk zamkniętych, ale również przestrzegać porządku wewnętrznego jednostki, unikać zachowań impulsywnych, destrukcyjnych oraz innych narażających na otrzymywanie kar dyscyplinarnych. Aktywności podejmowane tu i teraz ułatwiają wyznaczanie co raz to nowych celów, a zatem w dłuższej perspektywie czasu działanie osób proaktywnych może przyczynić się pośrednio do szybszego opuszczenia zakładu karnego lub przynajmniej zmiany miejsca odbywania kary na zakład karny o mniejszym rygorze. Poza tym, dla proaktywnych skazanych źródłem informacji oraz motywacji do działania pozostawać mogą współosadzeni, dlatego też ich proaktywność opiera się na poszukiwaniu wszelkich możliwych rozwiązań, nawet wśród osób posiadających liczne deficyty intelektualne czy osobowościowe.

KONSTRUKCJA SKALI PROAKTYWNOŚCI W IZOLACJI WIĘZIENNEJ (SPIW15)

Nadrzędnym celem inspirującym do skonstruowania Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej (SPIW15) było stworzenie przydatnego narzędzia do pomiaru spostrzeganej proaktywności wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności. Instytucja więzienia odgranicza możliwość działania w wielu sferach życia (Ciosek, 2001). Z drugiej jednak strony stwarza możliwość podejmowania ukierunkowanych działań przybliżających do życia wolnościowego, które osadzeni mogą realizować przy udziale pracowników Służby Więziennej, współosadzonych, czy też innych osób lub instytucji znajdujących się poza środowiskiem więziennym. Proaktywność osadzonych odnosi się zatem do podejmowanych w czasie rzeczywistym aktywności z myślą o przyszłym życiu na wolności. W tym kontekście podejmowane aktywności i działania pozwalają na lepsze przystosowanie się do warunków więziennych, a także pośrednio przybliżają jednostkę ku życiu wolnościowemu dzięki możliwości realizowania celów przyszłościowych.

Od kilku lat zauważa się spadek liczby osób przebywających w zakładach karnych na terenie Polski, jednak w dalszym ciągu znaczna część populacji doświadcza trudów izolacji na skutek prowadzonego w przeszłości stylu życia (Walmsley, 2013). Jak dotychczas nie poświęcano wiele uwagi zagadnieniu proaktywności osób przebywających w środowiskach zamkniętych. Skupiano się głównie na osobach przebywających w środowiskach otwartych, a konkretnie w środowisku pracy, w karierze zawodowej, wśród osób młodych, osób w starszym wieku czy też podejmujących naukę (Bańka, 2005; 2009; Brzezińska, 2011; Crant i Bateman, 2000; Seibert, Crant i Kraimer, 1999). A zatem, istotą konstruowanego narzędzia pozostaje rozpoznanie proaktywnych działań i aktywności, podejmowanych przez całą populację osadzonych w chwili przymusowego przebywania w środowisku zamkniętym. Podejmowane przez osadzonych działania pozwalają na osiąganie celów bliskich i dalekich. Stąd też, skazani mogą podejmować trzy rodzaje działań, które wpływają na realizację celów w izolacji (Timoszczyk-Tomczak, 2003), modyfikują aktualne warunki środowiskowe (Bateman i Crant, 1993), jak również pozytywnie wpływają na zdrowie psychiczne osadzonych (Kwieciński, 2013). W pierwszym przypadku, osadzeni mogą podejmowane działania nastawione na poszukiwanie informacji w środowisku więziennym oraz wolnościowym. W drugim, ich działania mogą kierować się ku poszukiwaniu poczucia własnej kompetencji oraz wsparcia ze strony osób bliskich. W trzecim przypadku, aktywności skazanych nastawione są na umiejętne i regularne pozyskiwanie informacji poza środowiskiem więziennym oraz nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich umożliwiających sprawne radzenie sobie w środowisku więziennym, jak i przygotowanie się do życia na wolności. Wszystkie wymienione aktywności i działania składają się na ogólny poziom proaktywności osób pozbawionych wolności.

WSTĘPNA WERSJA SKALI SPIW15

Pierwszą próbę skonstruowania narzędzia do badania spostrzeganej proaktywności osób odbywających karę pozbawienia wolności podjęto w 2013 roku (Kwiatkowski i Bańka, 2013). Do utworzenia wstępnej wersji Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej posłużyły wcześniej skonstruowane skale do badania proaktywności m.in. Skala Proaktywności Ogólnej oraz Skala Proaktywności w Karierze Międzynarodowej (Bańka, 2005, 2007; Sadowski, 2006). Sugerowano się również skonstruowaną przez Batemana i Cranta 17 pozycyjną Skalą do Badania Proaktywności (PPS) oraz jej skróconą wersją zawierającą 10 itemów (Bateman i Crant, 1993). Na ich podstawie wyselekcjonowano 26 pytań, których treść została dopasowana do środowiska penitencjarnego oraz poziomu ich rozumienia przez osadzonych.

Analizę czynnikową poprzedzono sprawdzeniem założeń do jej wykonania. Test sferyczności Bartletta okazał się istotny: $\chi^2(163)=1703.02$; $p<.001$, także miara KMO = .854 sugerowała adekwatność próby do przeprowadzenia analizy czynnikowej. Analiza rzetelności dla wstępnej wersji skali zawierającej 26 pytań wynosi .906. Następnie wykonano eksploracyjną analizę czynnikową metodą osi głównych (*principal-axis factoring*), dla 26 pozycji eksperymentalnej wersji SPIW. Analiza wstępnego rozwiązania w oparciu o wartości własne składowych oraz screen-test Cattella sugerowała rozwiązanie czteroczynnikowe. Wskazywał na to kształt osypiska (punkt załamania krzywej), jak i wartości własne czynników – cztery powyżej jedności (pierwszy o wartości własnej 8.06, drugi 2.27, trzeci 1.67 oraz czwarty 1.29), które wyjaśniały łącznie 59.80% wariancji. Następnie wykonano reanalizę dla rozwiązania czteroczynnikowego, a na podstawie wartości ładunków czynnikowych oraz mocy dyskryminacyjnej pozycji, wybrano pozycje najsilniej ładujące dany czynnik przy jednocześnie najsłabszym ładunku drugiego czynnika. W wyniku przeprowadzonej selekcji oraz na podstawie zadowalających właściwości psychometrycznych czteroczynnikowej skali przyjęto wstępne rozwiązanie z 15 pozycjami testowymi. Na każdy czynnik przypadła konkretna liczba pytań testowych: Proaktywność Adaptacyjna Doraźna (5 pytań), Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna (4 pytania), Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna (4 pytania), Proaktywność Globalna (2 pytania). Miary zgodności wewnętrznej dla wszystkich wymienionych czynników charakteryzowały się satysfakcjonującymi wynikami. Współczynnik alfa Cronbacha dla trzech pierwszych czynników wyniósł co najmniej .66. W przypadku czwartego czynnika wynik nie przekroczył .60, co jest ściśle związane z niewielką pulą pytań przypisanych do tego czynnika.

W toku analizy confirmacyjnej zdecydowano się na rozwiązanie czteroczynnikowe z 15 pozycjami spośród pięciu przetestowanych modeli. We wstępnej wersji SPIW15 testowano również rozwiązania: 1-czynnikowe z 26 pozycjami; 1-czynnikowe z 13 pozycjami; 2-czynnikowe z 5 pozycjami; 3-czynnikowe z 13 pozycjami. Model z czterema czynnikami był dobrze dopasowany, co potwier-

dza wynik testu sferyczności Bartletta $\Delta\chi^2(15)=115.128$; $p<.000$ oraz miara KMO na poziomie .698. Wynik wielkości błędu aproksymacji (RMSEA) znajdował się na akceptowalnym poziomie i wyniósł .048, podobnie jak indeksy GFI i AGFI wskazujące na właściwe dopasowanie modelu z czterema czynnikami. Ponadto współczynniki regresji dla wszystkich pozycji okazały się statystycznie istotne.

DALSZA WERSJA SKALI PROAKTYWNOŚCI W IZOLACJI WIĘZIENNEJ SPIW15

Przed utworzeniem dalszej wersji Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15 założono, iż lepszym rozwiązaniem, w porównaniu do otrzymanych wcześniej wyników wstępnej wersji SPIW, będzie przyjęcie rozwiązania z 15 pozycjami oraz trzema niezależnymi czynnikami. Uznano bowiem, że takie rozwiązanie lepiej oddaje możliwość pomiaru zachowań proaktywnych więźniów, a jednocześnie wyklucza pomiar czynnika, który charakteryzuje się w porównaniu do pozostałych czynników, stosunkowo niskim poziomem rzetelności (*alfa* Cronbacha – .569). Usunięto zatem 4 czynnik – Proaktywność Globalna, a wchodzące w jego skład dwa pytania (1. Odkąd siedzę w więzieniu cały czas poszukuję nowych sposobów radzenia sobie z przerwana ciągłością życia; 2. W zakładzie karnym, staram się działać konstruktywnie, aby lepiej funkcjonować tu i teraz, jak i w przyszłości), spróbowano dopasować do jednego z trzech pozostałych czynników. Na tym etapie, nie rozważano skonstruowania dodatkowych pozycji testowych. Ostatecznie w celu utworzenia dalszej wersji SPIW15, wykonano analizę eksploracyjną oraz confirmacyjną na podstawie wyników uzyskanych w pierwszym badaniu ($N=163$), które wcześniej posłużyły także do utworzenia wstępnej wersji SPIW15. Na podstawie wyników z drugiego badania ($N=140$) dokonano analizy trafności kryterialnej.

STRUKTURA CZYNNIKOWA SPIW15 I JEJ WŁAŚCIWOŚCI PSYCHOMETRYCZNE

OSOBY BADANE

W badaniu 1. wzięło udział 163 osoby (w tym 72 kobiety, które stanowiły 43% próby), w wieku od 19 do 67 lat, średnia wieku – 38 lat ($SD=11.12$). Uczestnikami badania byli skazani mężczyźni odbywający karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Opolu oraz skazane kobiety przebywające w OZ Turawa.

WYNIKI I DYSKUSJA

W tym celu przed dokonaniem analizy czynnikowej wykonano test sferyczności Bartletta $\Delta\chi^2(163)=767.309$; $p<.000$, który okazał się istotny. Następnie sprawdzono miarę KMO – .830, której wynik pozwolił na dalsze przeprowadzanie analiz. Analiza rzetelności dla ostatecznej wersji Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15 wyniosła .854, co oznacza, że pozycje kwestiona-

riusza są ze sobą skorelowane. Wszystkie pozycje testu oraz średnie, odchylenia standardowe i współczynniki korelacji przedstawia **Tabela 1**.

Analizę eksploracyjną wykonano za pomocą metody wyodrębniania czynników – głównych składowych. Z góry zasugerowano rozwiązanie z trzema czynnikami, gdzie każdy posiada wartość powyżej jednego. Wartość pierwszego czynnika wyniosła 2.968, drugiego 2.851, natomiast trzeciego 2.014. Wszystkie czynniki wyjaśniają 52.22% wariancji. W wyniku tak przeprowadzonej analizy ostatecznie zdecydowano się na rozwiązanie trzyczynnikowe. Każdy czynnik składa się z określonej liczby pozycji. I tak pierwszy czynnik zawiera 5 pozycji, drugi czynnik 4 pozycje, natomiast trzeci czynnik 6 pozycji. W celu sprawdzenia struktury SPIW15 powtórzono analizę rotacji głównych składowych Varimax z normalizacją Kaisera. Wyniki tej analizy zawierające ładunki czynnikowe poszczególnych czynników, jak również rzetelności *alfa* Cronbacha zawiera Tabela 2. W tabeli znajdują się 3 czynniki: 1 – Proaktywność Adaptacyjna Doradczą, 2 – Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjną, 3 – Pro-

aktywność Adaptacyjną Projekcyjną. Wszystkie korelacje pomiędzy czynnikami są co najmniej umiarkowanie pozytywne, na poziomie $p < .01$ (dwustronnie). Obliczone współczynniki *alfa* Cronbacha wskazują, że cała Skala Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15, jak też poszczególne pozycje testowe charakteryzują się akceptowalnymi poziomami rzetelności.

Wyniki przeprowadzonej analizy eksploracyjnej wskazują jednoznacznie, iż wszystkie 15 pozycji ostatecznej wersji Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15 są właściwie nasycone własnymi czynnikami, przy jednocześnie niewielkim nasyceniem drugiego czynnika. Dodatkowo akceptowalne wyniki mocy dyskryminacyjnej oraz zgodności wewnętrznej całej skali, jak i poszczególnych czynników wskazały, że w dalszej kolejności należy podjąć próbę ustalenia trafności wewnętrznej narzędzia.

ANALIZA KONFIRMACYJNA SPIW15

Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej stały się dobrą podstawą do dalszego sprawdzania struktury wa-

Tabela 1

Pozycje Skali SPIW15 ze średnimi, odchyleniem standardowym oraz współczynnikami korelacji pozycji z całością skali

	Pozycje SPIW15	M	SD	r
1	Odkąd siedzę w więzieniu cały czas poszukuję nowych sposobów radzenia sobie z przerwana ciągłością życia.	3.73	1.019	.421
2	W zakładzie karnym, staram się działać konstruktywnie, aby lepiej funkcjonować tu i teraz, jak i w przyszłości.	4.17	.918	.416
3	Pytam współosadzonych oraz pracowników Służby Więziennej o radę, jak lepiej funkcjonować w sytuacji izolacji więziennej.	3.34	1.311	.537
4	Biorę przykład z osób podobnych do mnie, które w najmniej problematyczny sposób przeszły trudy izolacji penitencjarnej.	3.25	1.213	.593
5	Słucham wskazówek ludzi, którzy mieli podobne problemy do moich podczas odbywania kary pozbawienia wolności.	3.39	1.268	.585
6	Stale poszukuje nowych rozwiązań, aby w kontakcie z pracownikami Służby Więziennej być uważanym za osobę kompetentną.	3.74	1.081	.495
7	Staram się nawiązywać i utrzymywać kontakty z pracownikami administracji więziennej, by zwiększyć swoje szanse na udane życie po odbyciu kary.	2.58	1.426	.394
8	W nadziei na udane życie na wolności bronię własnej wizji, na więzienne „przetrawianie” nawet wbrew innym osobom.	3.79	1.148	.364
9	Aby osiągnąć swoje cele życiowe po odbyciu kary więzienia, staram się tu i teraz widzieć więcej niż inni.	4.02	.991	.376
10	Z myślą o udanym życiu na wolności poszukuję lepszych sposobów na „przetrawianie” w więzieniu.	3.90	1.038	.523
11	Staram się rozmawiać z bliższą i dalszą rodziną o moim pobycie w więzieniu oraz mojej i naszej przyszłości.	3.96	1.344	.442
12	Poszukuję informacji, dzięki którym możliwe byłoby szybsze wyjście na wolność.	4.09	1.159	.589
13	Pomimo przebywania w izolacji penitencjarnej staram się kontaktować z wszystkimi ludźmi, którzy mogliby mi pomóc w powrocie do normalnego życia na wolności.	3.94	1.124	.592
14	Staram się być na bieżąco z obowiązującymi przepisami prawnymi, aby z perspektywy przyszłego życia wolnościowego mieć większą kontrolę nad zmianami jakie zachodzą wokół mnie.	3.96	1.044	.492
15	Regularnie zapoznają się z informacjami, które mogą mi pomóc w szybszym wyjściu na wolność.	4.00	1.106	.509

Dalsza walidacja Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej (SPIW15)

Tabela 2

Trzyczynnikowa Skala SPIW15 wraz z ładunkami czynnikowymi oraz współczynnikami rzetelności Alfa Cronbacha

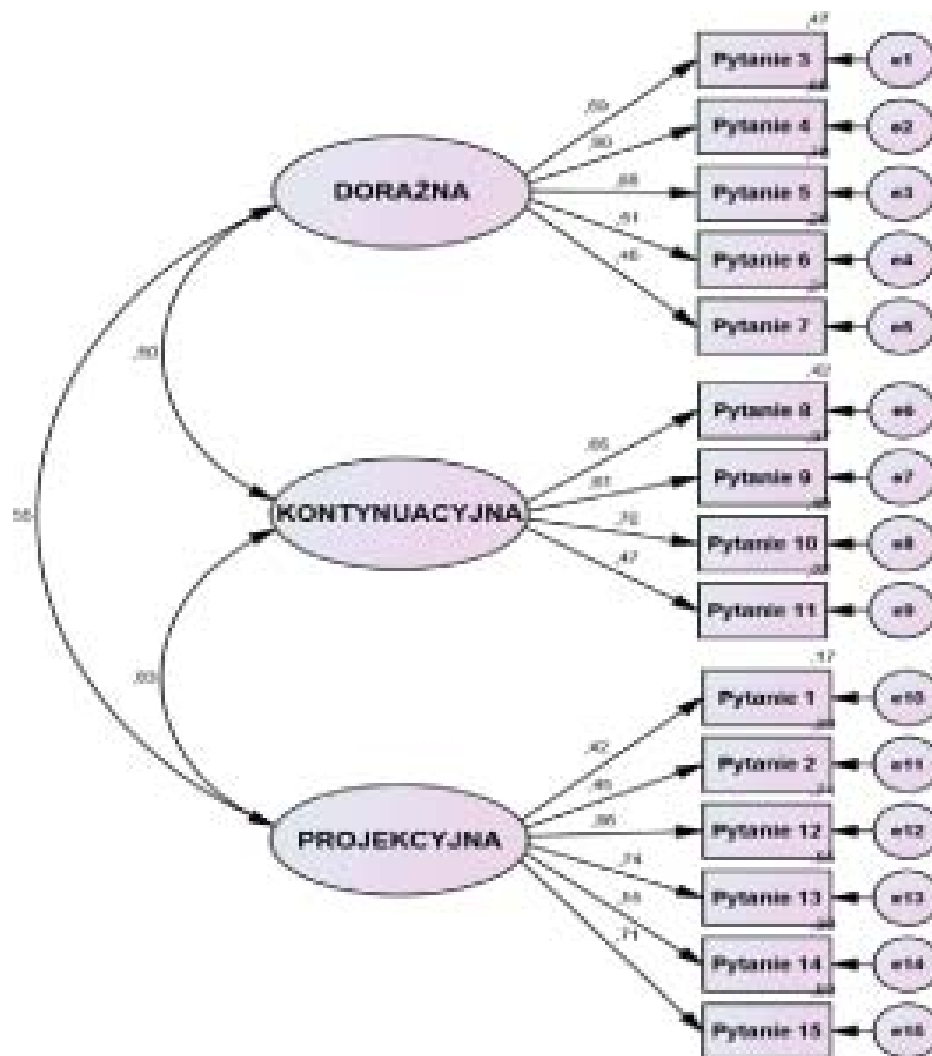
Nr poz.	Treść pozycji	Ładunki czynnikowe	alfa
Czynnik I – Proaktywność Adaptacyjna Doraźna			.843
3	Pytam współosadzonych oraz pracowników Służby Więziennej o radę, jak lepiej funkcjonować w sytuacji izolacji więziennej.	.758	.841
4	Biorę przykład z osób podobnych do mnie, które w najmniej problematyczny sposób przeszły trudy izolacji penitencjarnej.	.747	.840
5	Słucham wskazówek ludzi, którzy mieli podobne problemy do moich podczas odbywania kary pozbawienia wolności.	.812	.840
6	Stale poszukuje nowych rozwiązań, aby w kontakcie z pracownikami służby więziennej być uważanym za osobę kompetentną.	.546	.845
7	Staram się nawiązywać i utrzymywać kontakty z pracownikami administracji więziennej, by zwiększyć swoje szanse na udane życie po odbyciu kary.	.616	.853
Czynnik II – Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna			.846
8	W nadziei na udane życia na wolności bronię własnej wizji, na więzienne „przetrwanie” nawet wbrew innym osobom.	.766	.841
9	Aby osiągnąć swoje cele życiowe po odbyciu kary więzienia, staram się tu i teraz widzieć więcej niż inni.	.744	.851
10	Z myślą o udanym życiu na wolności poszukuję lepszych sposobów na „przetrwanie” w więzieniu.	.640	.844
11	Staram się rozmawiać z bliższą i dalszą rodziną o moim pobycie w więzieniu oraz mojej i naszej przyszłości.	.391	.849
Czynnik III – Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna			.844
1	Odkąd siedzę w więzieniu cały czas poszukuję nowych sposobów radzenia sobie z przerwą ciągłością życia.	.443	.849
2	W zakładzie karnym, staram się działać konstruktywnie, aby lepiej funkcjonować tu i teraz, jak i w przyszłości.	.396	.849
12	Poszukuję informacji, dzięki którym możliwe byłoby szybsze wyjście na wolność.	.762	.840
13	Pomimo przebywania w izolacji penitencjarnej staram się kontaktować z wszystkimi ludźmi, którzy mogliby mi pomóc w powrocie do normalnego życia na wolności.	.733	.840
14	Staram się być na bieżąco z obowiązującymi przepisami prawnymi, aby z perspektywy przyszłego życia wolnościowego mieć większą kontrolę nad zmianami jakie zachodzą wokół mnie.	.641	.846
15	Regularnie zapoznaję się z informacjami, które mogą mi pomóc w szybszym wyjściu na wolność.	.797	.845

lidacji SPIW15. W tym celu wykonano analizę konfirmacyjną przy pomocy Amos 22.00. Na macierzy danych surowych przeprowadzono CFA metodą uogólnionych najmniejszych kwadratów (*Generalized Least Squares Estimates*). Następnie zweryfikowano założenia estymacji GLS poprzez sprawdzenie normalności rozkładu zmiennych oraz normalności wielozmiennowej. Wyniki obliczeń pokazały, iż rozkłady zmiennych obserwacyjnych, a także ich całkowity rozkład wielowymiarowy nie odbiegają w sposób znaczący od rozkładu normalnego.

W dalszej analizie przetestowano model z trzema zmiennymi latentnymi. Wartości wskaźników przedstawione w Rycinie 1 wskazują, że model z trzema zmiennymi latentnymi jest poprawnie dopasowany. Wskazuje na to wynik testu sferyczności Bartletta $\Delta\chi^2(87)=120.673$; $p<.000$, który jest istotny statystycznie. Dla przedstawionego modelu wynik RMSEA wyniósł .049, co świad-

czy o dobrym dopasowaniu modelu. Indeks dopasowania GFI wyniósł .901 co jest wynikiem akceptowalnym, natomiast wynik AGFI .863 wskazuje na umiarkowane dopasowanie modelu do populacji.

Uzyskane wyniki konfirmacyjnej analizy czynnikowej potwierdzają 3-czynnikową strukturę Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej (SPIW15). W skonstruowanym narzędziu pierwszy czynnik tworzy Proaktywność Adaptacyjna Doraźna, drugi Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna, natomiast trzeci Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna. Pierwszy z nich tworzy 5 pozycji odnoszących się do poszukiwania informacji potrzebnych w środowisku więziennym. Pozyskiwane informacje pochodzą od pracowników Służby Więziennej oraz współosadzonych. W skład drugiego czynnika weszło 4 pozycje odnoszące się do poczucia kompetencji skazanych oraz poszukiwania przez nich wsparcia wśród osób bliskich.

Ryc. 1. Model 15 pozycyjnej Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej dla rozwiązania trzyczynnikowego

Na trzeci czynnik przypada 6 pozycji, których treść dotyczy poszukiwania kontaktów międzyludzkich, informacji specjalistycznych pochodzących spoza środowiska więziennego, a także poszukiwania możliwości radzenia sobie i konstruktywnego działania.

Reasumując, należy stwierdzić że uzyskane wyniki eksploracyjnej, jak i confirmacyjnej analizy czynnikowej wskazują, iż skonstruowana Skala Proaktywności w Izolacji Więziennej jest narzędziem o właściwej strukturze czynnikowej. Dodatkowo w wyniku przeprowadzonych analiz uzyskano satysfakcjonujące parametry rzetelności oraz indeksy świadczące o poprawnym dopasowaniu danych empirycznych do populacji.

ANALIZA PSYCHOMETRYCZNA TRAFNOŚCI KRYTERIALNEJ SPIW-15

Celem drugiego badania było sprawdzenie trafności kryterialnej Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW-15. Przed rozpoczęciem badań przyjęto założenie, że skonstruowane narzędzie jest trafne zewnętrznie. Oznacza to, że uzyskane w toku wcześniejszych analiz wyniki, można odnieść do całej populacji osób pozbawionych wolności, a nie tylko do badanej grupy osób. Następnie przyjęto, że miarą trafności kryterialnej SPIW-15 będą współzależności pomiędzy proaktywnością oraz cechami osobowości, poczuciem samoskuteczności, samocenną, a także skłonnością do odczuwania emocji. Na

podstawie wcześniejszych badań założono, że wysokie wyniki na skali proaktywności powinny dodatnio korelować z ekstrawersją, otwartością na doświadczenia, sumiennością oraz ugodowością (Crant, 1995; Crant i Bateman, 2000), natomiast neurotyczność powinna ujemnie korelować z wysokim poziomem proaktywności (Major, Turner i Fletcher, 2006). Na tej samej podstawie przyjęto, że wysokie wyniki proaktywności powinny dodatnio korelować z poczuciem własnej samoskuteczności (Bańka, 2005), samooceną (Aspinwall i Taylor, 1997) oraz pozytywnym afektem, natomiast ujemnie z negatywnym (Sonnentag, 2003). W związku z powyższym, bazując na teoretycznych założeniach proaktywności można stwierdzić, że im wyższy poziom proaktywności, tym wyższy poziom natężenia cech osobowości (ekstrawersja, otwartość na doświadczenia, sumiennosc, ugodowość), samooceny, poczucia własnej skuteczności oraz odzwierciedlenia pozytywnego afektu.

METODA

Do zbadania poziomu proaktywności wykorzystano Skalę Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15 (Kwiatkowski i Bańka, 2013). Proaktywność to zdolność jednostki do podejmowania działania tu i teraz, jednak z myślą o nadchodzącej przyszłości. Przedstawiona metoda obejmuje 15 itemów, które tworzą trzy niezależne wymiary: Proaktywność Adaptacyjna Doraźna, Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna, Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna. Proaktywność Adaptacyjna Doraźna dotyczy poszukiwania informacji potrzebnych do życia w środowisku więziennym poprzez nawiązywanie kontaktów z współosadzonymi oraz pracownikami Służby Więziennej. Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna, wiąże się z pozyskiwaniem poczucia własnej kompetencji oraz poczucia wsparcia ze strony rodziny. Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna, obejmuje poszukiwania przez osadzonych możliwości nowych sposobów działania, nawiązywania kontaktów międzyludzkich, jak też poszukiwania informacji specjalistycznych w środowisku pozawięziennym. Wszystkie wymiary składają się na Proaktywność Ogólną osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności. Każda z pozycji oceniana jest na 5-stopniowej skali, od „1” – „całkowicie się nie zgadzam” do „5” – „całkowicie się zgadzam”. Wartość współczynnika *alfa* Cronbacha dla całej skali wyniósł .854, natomiast dla poszczególnych jej wymiarów odpowiednio: Proaktywność Adaptacyjna Doraźna – .843, Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna – .846, Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna – .844.

Pomiar cech osobowości został dokonany za pomocą pięcioczynnikowego Inwentarza Osobowości NEO-FFI (Costa i McCrae, 1992; Zawadzki i in., 1998). Model osobowości w ujęciu Costy i McCrae obejmuje pięć głównych czynników: neurotyczność, ekstrawersja, otwartość na doświadczenie, ugodowość i sumiennosc. Neurotyczność (*neuroticism*) opisuje podatność jednostki na doświadczanie negatywnych emocji. Ekstrawersja (*extraversion*) jest miarą, który charakteryzuje jakość

i ilość interakcji społecznych, a także poziom aktywności, energii i zdolności do odczuwania pozytywnych emocji. Otwartość na doświadczenia (*openness*) związana jest z tendencją jednostki do poszukiwania i pozytywnego wartościowania doświadczeń życiowych, tolerancją wobec nowości i ciekawości poznawczą. Ugodowość (*agreeableness*) charakteryzuje pozytywne vs. negatywne nastawienie do innych ludzi oraz interpersonalną orientację przejawianą w altruizmie lub antagonizmie, doświadczanych uczuciach, myślach i działaniu. Sumiennosc (*conscientiousness*) jest miarą opisującym stopień zorganizowania, wytrwałości i motywacji jednostki w działaniach zorientowanych na cel. Inwentarz NEO-FFI zawiera 60 pozycji testowych przypadających na pięć wymiarów. Odpowiedzi udziela się na 5-stopniowej skali Likerta, gdzie „1” oznacza „zdecydowanie nie zgadzam się”, a 5 „zdecydowanie zgadzam się”. Współczynnik rzetelności dla wszystkich pozycji skali NEO-FFI, przeprowadzony za pomocą metody test-retest znajduje się w przedziale od .63 do .82 (McCrae i John, 1992). Wysokie wyniki rzetelności posiadają również poszczególne wymiary, i tak: neurotyczność – .79; ekstrawersja – .79; otwartość na doświadczenia – .80; ugodowość – .75; sumiennosc – .83 (Costa i McCrae, 1992).

Poczucie własnej skuteczności (*self-efficacy*) zostało zbadane Jednoczynnikową Skalą Poczucia Własnej Skuteczności. Poczucie własnej samoskuteczności to przekonanie jednostki, że jest ona w stanie poradzić sobie z konkretną sytuacją (Bandura, 1977). Wyższy poziom samoskuteczności pozytywnie wpływa na motywację do działania, a zarazem na osiągnięcia jednostki (Juczyński, 2000). Skala zawiera jedno pytanie, do którego jednostka musi się ustosunkować: Jesteś pewien, czy może niepewien, że spełnią się Twoje życzenia/marzenia związane z szybszym opuszczeniem zakładu karnego? Odpowiedź udzielana jest na 5-stopniowej skali: „1” – zdecydowanie się nie zgadzam; „2” – nie zgadzam się; „3” – trudno powiedzieć; „4” – zgadzam się; „5” – zdecydowanie się zgadzam.

Do pomiaru samooceny (*self-esteem*) wykorzystano 10 pozycyjną Skalę Samooceny SES Morissa Rosenberga (1989) w polskiej adaptacji (Łaguna, Lachowicz-Tabaczek i Dzwonkowska, 2007). Samoocena jest pozytywną lub negatywną postawą wobec Ja, która ma względnie trwałe charakter (Łaguna, Lachowicz-Tabaczek i Dzwonkowska, 2007). W ujęciu Rosenberga, wysoka samoocena świadczy o tym, że osoba spozstrzega siebie jako wartościową, wystarczająco dobrą. Niska samoocena oznacza, że jednostka nie jest z siebie zadowolona, wątpi we własne możliwości (Rosenberg, 1989). Instrukcja wymaga od badanych ustosunkowania się do stwierdzeń odnoszących się do własnej osoby. Wszystkie pozycje oceniane są na 4-stopniowej skali: „1” – „zdecydowanie zgadzam się”; „2” – „zgadzam się”; „3” – „nie zgadzam się”; „4” – zdecydowanie nie zgadzam się”. W badaniach prowadzonych na różnych grupach, wartość współczynnika rzetelności *alfa* Cronbacha dla polskiej wersji skali znajdowała się w przedziale od .81 do .83.

Zmierzanie pozytywnego i negatywnego afektu zostało dokonane za pomocą Skali Pozytywnego i Negatywnego Afektu (PANAS), skonstruowanej przez Watsona, Clarka i Tellegena (1988). Skala składa się z 20 itemów, które tworzą dwa wymiary: Afekt Pozytywny oraz Afekt Negatywny. Afekt Pozytywny dotyczy doświadczania przyjemnych stanów, takich jak entuzjazm czy podekscytowanie. Afekt Negatywny dotyczy odczuwania nieprzyjemnych stanów, takich jak smutek czy wrogość. Oba wymiary cechuje wzajemna niezależność, gdyż wysoki poziom negatywnego afektu oznacza relatywnie niski poziom pozytywnego afektu, tak samo jak wysoki poziom pozytywnego afektu jest związany z niskim poziomem negatywnego afektu (Watson, Clark i Tellegen, 1988; Crawford i Henry, 2004). Każda z wymienionych wyżej

WYNIKI I DYSKUSJA

Analizę i interpretację wyników przeprowadzono zgodnie z przyjętym założeniem, że im wyższy poziom proaktywności, tym wyższy poziom ekstrawersji, otwartości na doświadczenie, sumienności oraz ugodowości. Dodatkowo przyjęto, że im wyższy wynik osiągnęła osoba na skali SPIW15, tym wyższy jest poziom samoskuteczności, samooceny oraz odczuwanych emocji pozytywnych. Z drugiej strony sprawdzano, czy wysoki poziom proaktywności ujemnie koreluje z neurotycznością oraz skłonnością do odczuwania negatywnych emocji.

Przedstawione w Tabeli 3. dane wskazują, że zgodnie z oczekiwaniami proaktywność koreluje istotnie i dodatnio ($r=.501$, $p>.001$) z ekstrawersją. Ponadto wszystkie

Tabela 3

Macierz korelacji SPIW15 i NEO-FII

Zmienna zależna	Proaktywność ogólna	Proaktywność Adaptacyjna Dorazna	Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna	Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna
NEO_FII Ekstrawersja	.501**	.313**	.456**	.502**
NEO_FII Neurotyczność	-.183	-.143	-.153	-.166*
NEO_FII Otwartość na doświadczenia	.245**	.184*	.215*	.223**
NEO_FII Sumiennność	.589**	.437**	.529**	.551**
NEO_FII Ugodowość	.018	.110	-.071	-.015
	.834	.194	.404	.856

* $p>.005$, ** $p>.001$

skal zawiera 10 przymiotników, które zawierają negatywne bądź pozytywne emocje. Osoba badana musi odpowiedzieć na 5-pozycyjnej skali („1” – „w nieznacznym stopniu lub nigdy”; „2” – „trochę”; „3” – „średnio”; „4” – „w dużym stopniu”; „5” – „ekstremalnie”), które z emocji przeważnie odczuwa. Badania wykazały, że rzetelność Afektu Pozytywnego waha się w granicach od .86 do .90, natomiast rzetelność Afektu Negatywnego wynosi od .84 do .87 (Watson, Clark i Tellegen, 1988).

OSOBY BADANE I PROCEDURA

W badaniu 2. udział wzięło 140 skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Miejsce przeprowadzenia badania stanowił Areszt Śledczy w Opolu, w którym prócz osób tymczasowo aresztowanych przebywają również osoby wielokrotnie karane. Z populacji osób wielokrotnie karanych wybrano losowo uczestników badania. W prezentowanej grupie znajdowały się osoby w wieku od 21 do 68 lat. Średnia ilość pobyków w zakładach karnych wyniosła 4.4 ($SD=2.25$), natomiast średnia długość orzeczonej kary pozbawienia wolności mierzona w miesiącach, wyniosła 4 lata i 8 miesięcy ($SD=10.75$).

czynniki proaktywności istotnie i umiarkowanie dodatnio korelują z ekstrawersją, co oznacza, że osoby charakteryzujące się wysokimi wynikami w skali SPIW15 nawiązują więcej relacji interpersonalnych, a dodatkowo mają zdolność do odczuwania pozytywnych emocji. Korelacja proaktywności z neurotycznością jest słaba i ujemna, ($r=-.183$, $p>.005$). Z drugiej strony tylko Proaktywność Ogólna oraz Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna koreluje z neurotycznością, natomiast pozostałe dwa wymiary z nią nie korelują. Pomimo to, przedstawione wyniki wskazują, iż wzrost stosowania zachowań proaktywnych w izolacji więziennej wiąże się z mniejszą liczbą odczuwanych negatywnych emocji oraz większą zdolnością do radzenia sobie ze stresem. Proaktywność i jej trzy wymiary dodatnio, lecz słabo korelują ($r=.245$, $p>.001$) z otwartością na doświadczenia. W związku z tym, wysoki poziom proaktywności współwystępuje z tendencją jednostki do poszukiwania i pozytywnego wartościowania doświadczeń życiowych, tolerancją wobec nowości i ciekawością poznawczą. Proaktywność, podobnie jak wszystkie jej wymiary istotnie i dodatnio koreluje ($r=.598$, $p>.001$) z sumiennością. A zatem, wysoki poziom proaktywności wiąże się z wytrwałością

i motywacją jednostki do podejmowania działań zorientowanych na cel. Nie zaobserwowano związku pomiędzy proaktywnością a ugodowością.

W Tabeli 4. pokazano związki proaktywności z pozostałymi metodami. I tak, proaktywność w sposób istotny i dodatni koreluje ($r=.635$, $p>.001$) z poczuciem własnej skuteczności. Poszczególne wymiary proaktywności korelują istotnie i umiarkowanie z poczuciem własnej skuteczności, a zatem można przyjąć, że im wyższy poziom proaktywności skazanych, tym wyższe przekonanie o możliwości poradzenia sobie w aktualnej sytuacji życiowej. Proaktywność oraz jej wymiary w sposób istotny i dodatni ($r=.601$, $p>.001$) koreluje także z emocjami pozytywnymi. Oznacza to, iż osoby podejmujące proaktywne działania odczuwają więcej pozytywnych stanów emocjonalnych.

pomaga w skutecznym zaadaptowaniu się do warunków izolacji, ale przede wszystkim daje możliwość podejmowania działań, w których kluczową rolę odgrywa proces planowania, zarządzania własnymi aktywnościami oraz radzenia sobie.

Opresyjny charakter instytucji więzienia negatywnie wpływa na wszystkie osoby pozbawione wolności (Ciosek, 2001; Machel, 2003; 2008). Niezależnie od tego, osoby proaktywne poszukują zmian w obrębie środowiska więziennego, a także nowych sposobów osiągania celów przyszłościowych. Miarą proaktywności osadzonych jest umiejętność zmiany taktyki działania w sytuacjach trudnych lub zagrażających. Takie sytuacje stanowią dla osadzonych wyzwanie, ponieważ pozwalają na uruchomienie nowych sposobów rozwiązywania problemów oraz utrzymywanie zaangażowania. Styl zachowań pro-

Tabela 4
Macierz korelacji SPIW15, JSPS, SES i PANAS

Zmienna zależna	Proaktywność ogólna	Proaktywność Adaptacyjna Doradczą	Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna	Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna
Poczucie skuteczności	.635** .000	.431** .000	.585** .000	.599** .000
Samoocena	-.148 .081	-.003 .972	-.169* .046	-.208* .014
Emocje pozytywne	.601** .000	.381** .000	.533** .000	.605** .000
Emocje negatywne	-.165 .052	-.151 .075	-.163 .055	-.112 .189

* $p>.005$, ** $p>.001$

Analiza nie potwierdziła związku Proaktywności Ogólnej oraz Proaktywności Adaptacyjnej Doradczą z samooceną. Jedynie Proaktywność Adaptacyjna Kontynuacyjna oraz Proaktywność Adaptacyjna Projekcyjna korelują z samooceną w sposób słaby i ujemny. Nie zauważa się jakichkolwiek związków proaktywności ze skłonnością do odczuwania negatywnych emocji.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w przedmiotowym opracowaniu wyniki badań oraz analiz teoretycznych wskazują, iż udało się skonstruować skuteczne narzędzie do pomiaru proaktywności osób pozbawionych wolności. Utworzona Skala Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15 odznacza się satysfakcjonującymi wynikami rzetelności oraz trafności, a zatem jej zastosowanie pozwala na dokonywanie pomiaru proaktywnych działań i aktywności podejmowanych przez całą populację osadzonych. W tym ujęciu, proaktywność osadzonych jest zbiorem aktywności i działań stosowanych w momencie przebywania w izolacji, jednak skierowanych na życie po opuszczeniu środowiska więziennego. Zważyć należy, że proaktywność

aktywnych jest modyfikowalny, dlatego też jednostka może stosować szeroki repertuar działań zależny od posiadanych zasobów, cech osobowościowych, czy też cech środowiska więziennego. Podczas pobytu w izolacji proaktywni osadzeni skupiają się głównie na możliwościach kontaktu i poszukiwaniu informacji zarówno w środowisku więziennym, jak i wolnościowym. Kontakt z współosadzonymi, pracownikami Służby Więziennej, osobami bliskimi oraz instytucjami wspierającymi skazanych pozwala na umiejętne budowanie sieci wsparcia, która daje nadzieje na szybsze opuszczenie środowiska więziennego. Dodatkowo poprzez własną proaktywność skazani mogą budować poczucie własnej kompetencji oraz osobiste zasoby (Hobfoll, 2006). Zewnętrzne i wewnętrzne zasoby mogą chronić jednostkę przed wpływami środowiska więziennego oraz wspomagać przy podejmowaniu konkretnych aktywności z myślą lepszego życia po odbyciu kary. Udział proaktywnych skazanych w procesie resocjalizacji zwiększą również szanse na przestrzeganie norm i zasad współżycia społecznego na wolności oraz zmianę dotychczasowego stylu życia. Ostatecznie taki rodzaj postępowania może uchronić jednostkę przed ponownym pobyciem w więzieniu.

Przedstawione badania nad Skalą Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15 przeprowadzono na dwóch grupach skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. W pierwszej kolejności próbowano skonstruować i poddać psychometrycznej weryfikacji narzędzie do badania spostrzeganej proaktywności osadzonych. W drugiej kolejności skupiono się na sprawdzeniu trafności kryterialnej SPIW15 w relacji do zmiennych osobowościowych. Wyselekcjonowane zmienne osobowościowe traktuje się jako predyktory proaktywności. Należy zatem stwierdzić, że utworzona 3-czynnikowa Skala Proaktywności w Izolacji Więziennej jest narzędziem spójnym z założeniami teoretycznymi i może być przydatnym narzędziem do wykorzystywania przez osoby przygotowujące skazanych do życia po odbyciu kary. Przedstawione narzędzie zostało poddane weryfikacji w modelu zależności od czterech osobowościowych źródeł proaktywności. Po sprawdzeniu zależności między osobowością (ekstrawersja, neurotyczność, otwartość na doświadczenie, sumiennosc, ugodowość), samoskutecznością, samooceną oraz skłonnością do odczuwania pozytywnego bądź negatywnego afektu należy stwierdzić, iż SPIW15 jest zadowalająco trafnym narzędziem.

LITERATURA

- Aspinwall, L.G., Taylor, S.E. (1997). A stitch in time: Self-regulation and proactive coping. *Psychological Bulletin*, 121, 3, 417-436.
- Aspinwall, L.G., Sechrist, G.B., Jones, P.R. (2005). Expect the best and prepare for the worst: Anticipatory coping and preparations for Y2K. *Motivation and Emotion* [special issue].
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy. Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychology Review*, 84, 191-215.
- Bańka, A. (2002). *Spoleczna psychologia środowiskowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bańka, A. (2005). *Proaktywność a tryby samoregulacji. Podstawy teoretyczne, konstrukcja i analiza czynnikowa Skali Zachowań Proaktywnych w Karierze*. Poznań-Warszawa: Print-B – Instytut Rozwoju Kariery.
- Bańka, A. (2007). *Psychologiczne doradztwo karier*. Poznań: SPiA.
- Bańka, A. (2009). Proaktywność – intencjonalne konstruowanie przyszłości i uprzedzające osiąganie celów personalnych poprzez doświadczanie codzienności. W: H. Wrona-Polańska, W. Czerniawska, L. Wrona (red.), *Szkice o ludzkim poznawaniu i odczuwaniu*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny.
- Bańka, A. (2010a). W poszukiwaniu wartości życia. Między nicnierobieniem a oczekiwaniem na najlepsze i przygotowywaniem się na najgorsze. W: L. Suchocka, R. Sztembis (red.), *Człowieka i dzieła* (s.). Lublin: KUL.
- Bańka, A. (2010b). Typy tożsamości wczesnej dorosłości z perspektywy orientacji czasowej preferowanych stylów życia. W: K. Popiołek, A. Hudziaka (red.), *Czas w życiu człowieka* (s. 101-117). Katowice: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Śląskiego.
- Bateman, T.S., Crant, J.M. (1993). The proactive component of organizational behavior. *Journal of Occupational Behavior*, 14, 103-118.
- Brown, S., O'Donnell, E. (2011). Proactive personality and goal orientation: A model of directed effort. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 15, 1,strony.....
- Brzezińska, M. (2011). *Proaktywna starość. Strategie radzenia sobie ze stresem w okresie późnej dorosłości*. Warszawa: Difin.
- Ciosek, M. (2001). *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Costa, P.T., McCrae, R.R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.
- Crant, J.M. (1995). The Proactive Personality Scale and objective job performance among real estate agents. *Journal of Applied Psychology*, 80, 532-537.
- Crant, J. M., Bateman, T.S. (2000). Charismatic leadership viewed from above: The impact of proactive personality. *Journal of Organizational Behavior*, 21, 63-75.
- Crawford, J.R., Henry, J.D. (2004). The positive and negative affect schedule (PANAS): construct validity, measurement properties and normative data in a large non-clinical sample. *British Journal of Clinical Psychology*, 43, 245-265.
- Frese, M., Fay, D. (2001). Personal initiative: An active performance concept for work in the 21st century. W: B.M. Staw, R.L. Sutton (red.), *Research in organizational behavior*, 23, 133-187.
- Goffman, E. (1975). Charakterystyka instytucji totalnych. W: W. Dereczynski, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), *Elementy teorii socjologicznych* (s. 150-177). Warszawa: PWN.
- Hobfoll, S. E. (2006). *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: GWP.
- Juczyński, Z. (2000). Poczucie własnej skuteczności – Teoria i pomiar. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Psychologica*, 4, 11-24.
- Kwiatkowski, B., Bańka, A. (2013). Wstępna charakterystyka psychometryczna Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej (SPIW). *Czasopismo Psychologiczne*, 19, 2, 361-373.
- Kwieciński, A. (2013). Rola diagnozy stanu zdrowia psychicznego skazanego w postępowaniu karnym wykonawczym. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 81, 33-48.
- Leary, M.R., Tambor, E.S., Terdal, S.K., Downs, D.L. (1995). Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometer hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 3, 518-530.
- Laguna, M., Lachowicz-Tabaczek, K., Dzwonkowska, I. (2007). Skala samooceny SES Morrisa Rosenberga – polska adaptacja metody. *Psychologia Społeczna*, 2, 164-176.
- Machel, H. (2003). *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Wydawnictwo ARCHE.
- Machel, H. (2008). *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Major, D. A., Turner, J. A., Fletcher, T. D (2006). Linking proactive personality and the Big Five to motivation to learn and development activity. *Journal of Applied Psychology*, 2006, 91, 4, 927-935.
- Marczak, M., Pawełek, K. (2013). Funkcjonowanie rodzin osób odbywających karę pozbawienia wolności w literaturze anglojęzycznej i polskiej. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 79, 31-52.

- Mađrzycki, T. (1996). *Osobowość jako system realizujący plany*. Gdańsk: GWP.
- McCrae, R.R., John, O.P. (1992). An introduction to the Five-Factor Model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215.
- Morrison, E.W., Phelps, C.C. (1999). Taking charge at work: Extrarole efforts to initiate workplace change. *Academy of Management Journal*, 42, 403-419.
- Murray, J., Farrington, D.P. (2002). Parental imprisonment: effects on boy's antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 12, 454.
- Murray, J. (2005). The effects of imprisonment on families and children of prisoners. W: A. Liebling, S. Maruna (red.), *The effects of imprisonment* (s. 444). Collompton, Devon: Willam.
- Niewiadomska, I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Niewiadomska, I., Chwaszcz J. (2010). *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej?* Lublin: EFS.
- Obuchowski, K. (1961). Model i typ przystosowania psychicznego. *Zeszyty Naukowe UAM*, 5, 5.
- Ouwehand, C., De Ridder, D.T.D., Bensing, J.M. (2008). Individual differences in the use of proactive coping strategies by middle-aged and older adults. *Personality & Individual Differences*, 45, 1, 28-33.
- Przybyliński, S. (2005). *Podkultura więzienna – Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Rosenberg, M. (1989). *Society and the adolescent self-image* (revised edition). Middletown, CY: Wesleyan University Press.
- Rzepliński, A. (1981). *Rodziny więźniów długoterminowych*. Wrocław: Ossolineum – PWN.
- Sadowski, S. (2006). Ocena Skali Proaktywności w Karierze Międzynarodowej. *Czasopismo Psychologiczne*, 12, 2, 179-189.
- Seibert, S.E., Crant, J.M., Kraimer, M.L. (1999). Proactive personality and career success. *Journal of Applied Psychology*, 84, 3, 416-427.
- Sonnentag, S. (2003). Recovery, work engagement, and proactive behavior: A new look at the interface between nonwork and work. *Journal of Applied Psychology*, 88, 3, 518-528.
- Szymanowska, A. (2006). Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów. W: H. Machel (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności* (s. 190 i 194). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Timoszczyk-Tomczak, C. (2003). *Strategie konstruowania własnej przyszłości*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Tomaszewski, T. (1967). *Psychologia jako nauka o człowieku*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Urbanek, A. (2011). Zakład karny jako miejsce wykonywania celów kary. W: A. Szelać, (red.), *Kara pozbawienia wolności a readaptacja społeczna skazanych* (s. 83-92). Wrocław: ATUT.
- Walmsley, R. (2013). *World prison population list (tenth edition)*. London: International Center for Prison. Studies, King's College London.
- Watson, D., Clark, L.A., Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 6, 1063-1070.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P., Śliwińska M. (1998). *Polska adaptacja podręcznika do Inwentarza osobowości NEO – FFI Costy i McCrae*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.